Глава 1

Насила в Оста

Буреносните облаци над Балканите се сгъстяват. Италианските войски вече два месеца атакуват Гърция, но са отблъснати и няма изгледи да спечелят. Мусолини търси помощ от българските въоръжени сили и пише на цар Борис. Молбата му е учтиво отклонена с уверението, че България ще остане неутрална. (1) Неучастието на България се посреща в Атина с „голямо задоволство". То подпомага косвено гръцкото командване, което прехвърля бойни съединения на италианския фронт. (2) В Берлин са изнервени. Провалът на италианската офанзива създава сериозни затруднения на Хитлер. Трябва му сигурен югоизточен фланг в Европа преди планираното нападение срещу СССР. Предварителната Директива № 20 за завземане на Гърция е подписана още на 13 декември. (3) Налага се Вермахтът да започне нова операция – „Марита".

Половинмилионна армия под командването на фелдмаршал Лист е съсредоточена отвъд Дунав и е готова да нахлуе в България. В Гърция продължават да пристигат английски войски и в София съвсем основателно се страхуват, че българската територия може да се превърне в бойно поле най-малко на германската, италианската, английската и гръцката армия. Според разузнавателни данни Румъния също е разположила 4 дивизии на добруджанската граница и се готви да си вземе обратно отстъпените територии в случай на българо-германски конфликт. След поредица от съвещания в началото на януари царят и кабинетът си дават сметка за неизбежното навлизане на Вермахта в страната. (4) Последен опит за отлагане на българското участие в Тристранния пакт е направен с изпращането на военна делегация в щаба на фелдмаршал Лист на 21 януари. Водещият преговорите полковник Бойдев знае, че държавата не разполага с военни сили да спре германската инвазия, и успява само да повтори, че България е неутрална и не може да допусне преминаване на чужди войски през нейна територия за нападение на трета страна. Не му върви на преговори на бъдещия генерал, в Москва го питат за военни бази и пътя към Босфора, а в щаба на Лист му казват, че 12-а армия изпълнява заповедите на фюрера и българското нежелание не може да отмени нейните

действия. (5) Въпросът е дали ще премине през територията на една съюзена държава, за да се сражава с английските и гръцките войски, или първо ще окупира България. Германската окупация би означавала нито повече, нито по-малко нова национална катастрофа. Бойдев се връща в София, докладва за проведените разговори и е изпратен обратно в Румъния, където подписва протокол, уточняващ неучастието на българската армия при евентуални военни операции на Вермахта след преминаването му през България. На изключително тежко заседание цар Борис и министрите преценяват, че присъединяването на страната към Тристранния пакт е въпрос на държавно оцеляване. (6) Дивизиите на Хитлер са в бойна готовност, всички съседи са струпали войски по границите, а от Англия и САЩ вместо предложения за помощ непрекъснато идват заплахи. Същността на множеството демарши е сполучливо обобщена от Стефан Влахов-Мицов: „въоръженият отпор, който Англия и САЩ настояваха България да окаже на Хитлер, не би обслужил техните цели. Пълно разорение срещу едно голо „мерси" от страна на Запада – само луди хора можеха да искат това." (7) На 14 февруари в Министерския съвет е получена телеграма от Хитлер. Съобщава се, че през България ще минат 680 000 войници, но можели да се увеличат от „неизчерпаеми резерви", тъй че били „в състояние да се справят с всяко политическо и военно положение на Балканите". (8)

Въпреки всички обстоятелства, преди да сложи своя подпис на 1 март във Виена, (9) България успява да постигне максимално възможното:

– Да не участва във войната и така да отстоява българския неутралитет.

– Да получи териториите в Западна Тракия, несправедливо отнети след Първата световна война, без да оказва пряко военно сътрудничество на Германия.

– Да изрази категорично пред съветското правителство, че: „ние особено държим на нашите отношения със СССР, с който сме твърдо решени да продължаваме да развиваме традиционните отношения на приятелство. Този пакт няма да ни попречи да вършим това и занапред." (10) СССР изказва неодобрение и съжаление, но не заема крайно остра позиция против включването на България.

– Да избегне напрежението с Турция, като подписва на 17 февруари в Анкара Декларция за ненакърним мир и искрено и вечно приятелство. Народното събрание гласува нейния текст. (11) Допълнително Хитлер изпраща на 2 март писмо на турския прези-

дент Исмет Иньоню, с което го уверява, че Германия няма никакви враждебни намерения към Турция. В своя бърз отговор Иньоню потвърждава запазването на турския неутралитет. (12)

– Да има изричното предварително уверение, че Югославия също ще влезе в пакта. Кралството действително се присъединява към силите на Оста на 25 март във Виена, след като получава от Райха обещание за излаз на Бяло море и предаване на град Солун. Едва след изненадващия преврат в Белград и фактическото денонсиране на пакта от югославска страна Хитлер издава заповед за нападение – операция „Ауфмарш 25". (13)

Позицията на държавата е резюмирана по-късно от министъра на външните работи Иван Попов: „България в оня момент трябваше да избира от двете злини по-малката, за да избегне войната и окупацията и да остане в наши ръце кормилото поне дотолкова, че в решителния момент да можем да го обърнем натам, където се налага от нашите интереси". Министър Попов не се ползва с доверието на немската върхушка и действията му се наблюдават внимателно. В секретно донесение на специалните служби до Берлин е цитирано неговото становище, че България ще се присъедини към Оста „само ако бъдела принудена, тъй като не вярвала в крайната победа на Германия". (14) В Москва Молотов изразява пред германския посланик Шуленбург своето неодобрение относно българското присъединяване, като отново припомня съветската позиция от 25 ноември за сферите на влияние, за военните бази, за режима на Проливите и превръщането на пакта в четиристранен. (15)

Договорености от Виена са спазени, Вермахтът преминава през територията на страната, без да създава проблеми. Югославия е разгромена за 11 дни, гръцко-английските войски – за три седмици. Българската армия не взима никакво участие в бойните действия, въпреки че е провокирана от обстрел по границата, сръбски и английски бомбардировки на София, Кюстендил, Дупница и Петрич, при които загиват и са ранени десетки. (16)

България се превръща в най-странния съюзник на държавите от Оста – страната, която единствена не воюва. Успява да постигне почти невъзможното, да запази де факто неутралитет, участвайки в блок на воюващи държави. Не желае да участва в тяхната война нито когато печелят, нито когато започват да губят. Германските победи решават българския териториален въпрос, макар и не напълно. Спогодбата, подписана между специално упълномощения дипломат Карл Клодиус и министър Попов, предава на Бълга-

рия земите в Западна Тракия, Вардарска Македония, Западните покрайнини и Поморавието за временно управление до края на войната. Към територията на България се прибавят, макар и под условие, около 40 000 кв. километра с население над 1 800 000 души. (17) Спогодбата не е последвана от никакъв междудържавен договор, урежда само българското администриране и налага редица ограничения върху упражняването на българска власт в новите земи. (18) В Берлин се опасяват, съвсем основателно, от евентуално напускане на Оста от страна на България и предпочитат неуреден статут на тези територии като своеобразна гаранция за лоялност.